

Hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili Škizma u Hrvatskoj [1059.-1075.].

K. Šegvić.

(Nastavak.)

Nu treba opaziti, da ga nijesu ekskomunicirali, nego samo degradirali. Dobralj je i dalje ostao u vezi s crkvenom općinom, ostao je jednostavni svećenik, kojemu bje povjerena uprava crkvice sv. Mihajla, tik zapadnih gradskih zidina, kako vidimo u jednoj listini iz godine 1085. gdje se spominje živ »Dabralis olim archiepiscopus.«¹³

Poslije Dobraljeve degradacije pristupilo se je izboru novoga nadbiskupa, te bi izabran Ivan.

Ovo sve doznajemo iz Tomina djela. Bilo bi veoma važno, kad bismo mogli znati točno za godinu ovoga sabora. A još bi bilo interesantnije, kad bismo znali, što se je još zaključilo na ovom sastanku biskupa i papinskog legata. Više je nego naravno misliti, kad su se već sastali crkveni oci, da su raspravili i druga važna pitanja.

Sudeći po duhu i sadržaju cijeloga poglavlja Tomine povijesti, u kojem je navedeno spomenuto svrgnuće Dobralja i kanonički izbor nasljednika Ivana, mogli bismo sa velikom vjerojatnošću uzeti, da se je raspravljalo i o uređenju jurisdikcijskih sporova. Na tom sastanku je riješeno pitanje odcjepljenja biskupa »Gornje Dalmacije,« o kojem govori Toma, i pitanje granica preostalih sufragana splitske crkve. Toma se dotiče tih biskupija i njihovih župa. Nakon što je spomenuo, da su biskupije rapska i osorska ograničene na njihovo otočje, a krčka da imade, osim otoka, župa na kopnu, koje je kasnije dobila senjska biskupija, veli, da je zadarska biskupija malena radi blizine biskupija ninske i biogradske. Za ovu zadnju veli, da je njezino sjelo bilo preneseno u Skradin poslije nego su Mlečani razorili Biograd. (1125.). Trogirski biskupija, veli, imade velik prostor radi toga, što imade iza sebe grad Šibenik sa cijelom njegovom županijom pa se proteže gotovo do rijeke Cetine. Biskupija Makar je obuhvaćala teritorij Krajine, a Stonska zahumsku županiju. Za što Toma baš na ovom mjestu spominje ove granice pojedinih sufraganih biskupija Splita?

¹³ H. S. str. 45.

Za što u daljem govoru onako poblize spominje postanak i granice hrvatske biskupije, sufragane Splita? Za što na koncu spominje i granice splitske nadbiskupije, splitske dijeceze, ne samo splitske metropolije? Naumice Toma veli: Splitska metropola je htjela sebi pridržati ove župe: županiju Cetinjsku, Livanjsku, Klišku, Mosorsku, Omišku, Krbavsku i preko Gvozda do granica Zagreba, te cijelo primorje.¹⁴

Cijelo ovo pričanje, pogotovo one riječi: *voluit sibi retinere*, znače, da se u ono vrijeme o tomu raspravljalo i da su se stvorili zaključci. Splitska metropolitiska crkva je htjela imati svojih župa po velikom dijelu hrvatskog državnog teritorija usprkos tomu, što je hrvatska biskupija, zaštitom i blagonaklonošću vladara hrvatskih, imala onako velik opseg, a njezin biskup onako odličan položaj na dvoru, kako Toma pripovijeda.

Nadbiskup splitski Ivan, po redu III. ovoga imena, morao je svojim životom, znanjem i karakterom pružiti papinskom legatu sve garancije, da će čuvati čistu katoličku nauku, disciplinu klera i crkvena prava. Toma nema posebnog poglavlja o njemu. Njegovu djelatnost spominje u vezi sa djelatnošću nasljednika mu Laurencija.

Toma veli, da je i ovaj Ivan bio kao i Dobralj rodom splićanin. A splićani su bili redom, gotovo, svi nadbiskupi, koje on spominje, jer je onda još bila rijetkost, da bi crkvene pastire pozivali iz vana.

Toma bilježi, da je ovaj Ivan sagradio crkvu sv. Feliksa *ad rivum*, blizu obale. Teško je vjerovati, da ju je sagradio iz prihoda biskupskog beneficija. Vjerojatno je, da ju je sagradio svojim privatnim novcem. Ta njegova crkva je imala svrhu, da čuva moći sv. Feliksa mučenika Epetiuma, sumučenika sv. Domnija. U vezi s izgradnjom te crkve Toma spominje, kako je Ivan, ostarivši postao *inutilis*, te se je odrekao nadbiskupske časti i povukao se u tu crkvu, gdje je proživio kratko vrijeme i umro.¹⁵

Značajna je ona fraza: *cum pre senectute iam factus esset inutilis*, koja očevidno stoji u vezi s nat-

¹⁴ H. S. str. 47.

¹⁵ Ljubo Karaman: Sarkofag Ivana Ravenjanina u Splitu u Starinaru, Ser. II. knj. III. za god. 1924—1925. Beograd 1925.

pisom na poznatom sarkofagu nekog nadbiskupa Ivana: *Hic-requiescet fragelis et inutelis Johannes peccator harchiepiscopus.*¹⁶ Nije li Toma držao, da onaj sarkofag i natpis spadaju ovomu Ivanu III. splitskom nadbiskupu?

Borba između nadbiskupa Ivana III. i Grgura Ninskoga za primat nad Dalmacijom i Hrvatskom.

Primat nad Dalmacijom i Hrvatskom nije splitska Crkva baštinila onako glatko, kako se baštini jedan posjed. Nije dovoljno, da se ona proglasi metropolom nad stanovitim teritorijem, nego je nužno, da kler i pučanstvo toga teritorija priznade nju za metropolu. Ivan Ravenjanin je lijepo mislio, da će sa prenosom moćiju solinskih mučenika Domnija i Anastazija iz Solina u Split prenijeti i sva jurisdikcionalna prava iz porušenog grada u novosagrađeni Split. Pitanje je veliko: dokle je dosizala jurisdikcija autentičnih solinskih nadbiskupa?!

Nema dvojbe, da su pretenzije splitske crkve naišle na otpor. Nije bez temelja sumnja, da su one riječi u Trpimirovoj povelji: »koja je splitska crkva metropola do dunavskih obala i gotovo po cijeloj državi Hrvata,« jedna kasnija interpolacija sa istom tendencijom, s kojom su kompilirani akti navodnih sabora 925—928. Teško je naime vjerovati, da je Split sredinom IX. vijeka već bio priznat za metropolu onako prostranog teritorija.

Split je tek politikom hrvatskih kraljeva postao važno središte za Hrvatsku i Dalmaciju. Splitska crkva je došla do priznanja potporom državne moći. I ova državna moć ju je podupirala samo onoliko, koliko su Split i splitska crkva davali snage hrvatskoj državi.

S toga nije nikakovo čudo, da je ustao jedan biskup, Grgur Ninski, proti primatu splitskih nadbiskupa. Bilo bi čudo, kad toga primjera ne bismo imali.

Ovdje je mjesto, da se pozabavimo ličnošću Grgura Ninskoga, oko kojega je spletena cijela legenda priča. Moramo vidjeti, koliko te priče odgovaraju historijskoj istini.

Treba da raspravimo tri pitanja: kad je Grgur Ninski živio, te da oborimo mišljenje, kao da je on živio za Tomislava i bio njegov kancelar. Drugo: značenje ninske biskupije u

srednjem vijeku. Je li ninska biskupija bila isto što i biskupija Hrvata? Treće: postanak i značenje biskupa Hrvata.

Za tim ćemo nastaviti pitanjem značaja borbe između Ivana splitskoga i Grgura ninskoga. Te ćemo oboriti legendu, da je ta borba bila u vezi s glagoljicom.

I. Vijek Grgura Ninskoga.

Prvu neosporenu vijest o Grguru, biskupu ninskomu, sačuvao nam je Toma Splitski u XVI glavi djela: *Historia salonitanorum pontificum atque spatantensium*¹. Toma spominje ovdje likvidaciju spora, ili shizme, koja je nastala u Hrvatskoj radi zaključaka splitskog sabora od god. 1059. držana »veoma svečano« za nadbiskupa Ivana uz asistenciju papinskog legata Mainarda.

Likvidacija spora provedena je na saboru, koji se je održao, ne u Splitu, nego kod Solina (apud Salonam); na kraljevskom teritoriju, a ne na autonomnom teritoriju splitskog municipija. Na ovom saboru je zastupao svetu Stolicu Gerardo nadbiskup Siponta god. 1075.

Po Tominu pričanju shizma je nastala u »kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske« radi zabrane hrvatskog bogoslužja. Ali nije samo o tomu raspravljao onaj sabor iz god. 1075.; nego je morao raspraviti i druga pitanja, među kojima i pitanje uspostave ninske biskupije. Imao je revidirati i ovaj zaključak sabora od god. 1059. Za to se je Tomi desila prilika, da ovdje spomene Grgura, biskupa ninskoga. Veli Toma: »Na ovom sinodu (1075.) se je obnovila i ninska biskupija, čiji biskup Grgur bješe jednoč zadao mnogo neprilika nadbiskupu splitskomu Ivanu, uskraćujući mu dužni posluš i sebi prisvajajući neopravdano metropolitko pravo«.²

¹ Izdao: Lucius kao prilog djelu: *De regno Dalmatiae et Croatiae*, Amstelodami apud Joannem Blaev MDCLXVIII., Rački u Monumenta, Scriptores, vol. III. Zagreb 1894. Mi citiramo uvijek samo ovo izdanje pod oznakom H(istoria) S(alonitana).

² »In hac synodo restauratus est episcopatus nonensis, cuius episcopus Gregorius multas olim molestias Johannem spatantensem archiepiscopum sustinere fecit debitam ei subtrahendo obedientiam et ius metropoliticum sibi indebite vendicando.« H. S. str. 54. Prislov »olim« označuje starijitu prošlost, koja može biti udaljena manje i više. Odgovara i zamjenjuje se sa »quondam«, jednoč. Toma ga upotrebljava za događaja prošle, ali iz

Ovo je sve, što znamo, pozitivno, o Grguru, ninskomu biskupu. Ovdje je sadržana sva njegova biografija. Sve što ide preko ovoga, puka je fantazija; roman, a ne povijest.

Kompilator iz XVII. vijeka ispustio je cijelu glavu XVI. Tomine povijesti, a njezinu je sadržinu stavio na drugo mjesto; u doba, kad je njegovoj tezi bolje konveniralo. On je ovu glavu XVI. posve preradio, iskonstruisao jedan saborski zapisnik, četiri papinska pisma, 15 kanona,³ iz kojih se jasno vidi mentalitet XVII. vijeka, u kojem ih je pisac sastavljao.

Držeći se nepobitne i nikada osporene gornje Tomine vijesti, dužnost nam je pobliže je analizirati, da nam uzmogne i slika ninskoga biskupa ispasti točna i bistra i kako odgovara istinskom duhu onoga vremena.

*

Da se uzmogne označiti pobliže vrijeme, kad je baš Grgur živio, nužno je ispitati: o kojem Ivanu, splitskom nadbiskupu, Toma govori.

Toma spominje do onog vremena tri Ivana, splitska nadbiskupa: Ivana Ravenjanina, obnovitelja crkvene hijerarhije, prvog papinskog poslanika u zemlju Hrvatsku (in partes Dalmatiae et Croatiae . . . per Dalmatiae et Sclavoniae regiones), koji je od Pape ishodio splitskomu nadbiskupu priznanje onog istog položaja i časti, koje je uživao u starini solinski nadbiskup. Nu nitko, osim kompilatora iz XVII. vijeka, koji je pod pontifikat ovoga stavio pisma navodno Ivana X, ne vjeruje, da je Grgur, ninski biskup, imao sukoba s ovim Ivanom I. Ravenjaninom. (VII. vijek).

Poslije Ravenjanina imademo drugog Ivana, nadbiskupa Splitskoga, koji je živio za Tomislava vladara hrvatskoga. Toma ga stavlja u god. 914. Izdavači i ispravljajući »dokumenta« iz kompilacije XVII. vijeka stavljaju Grgura Ninskoga u

njegove dobe. »Nepos olim Andree percentoris« (str. 190). »Quorum antecessores nudis pedibus a Spalatensibus pacis foedera olim rogaverant« (str. 194), odnosi na događaje, koji su se zbili par godina prije. U dokumentima olim znači jednoč bez oznake udaljenosti. Gregorius olim episcopus, Dabralis olim archiepiscopus. Znači i pokojni. Iz toga prislova olim se ne dađe ništa zaključiti o udaljenosti, kad je Grgur zadavao Ivanu neprilike. Moglo je biti desetak godina, a moglo je biti i stotina, prije.

³ Račk i: Documenta str. 187—197.

doba ovoga nadbiskupa Ivana II. i Tomislava, pa sve one akte splitskog sabora, sva ona pisma papa Ivana i Leona stavljaju ovdje, gdje bi im bilo i pravo mjesto, da su one nepobitno dokazani tačni i vjerodostojni dokumenti.

U ovom prosuđivanju se ne smije pustiti po strani ono što Toma govori. Je li Toma mogao misliti na ovoga Ivana II.?

Da je Toma mislio na Ivana II., on bi bio ovaj sukob spomenut ovdje, gdje govori o Ivanu II. Ali osim imena i dobe biskupovanja Ivana II. ne spominje o njemu baš ništa.

»Napokon«, piše Toma, »poslije propasti Salone, nalazimo u Splitu ove starije biskupe: Justin je bio nadbiskup godine od upućenja 840. Marin je bio nadbiskup za kralja Karla i Branimira kneza Slavonije, Ivan nadbiskup bio je godine Gospodinove 914., u vrijeme Tomislava bana. Martin nadbiskup bio je godine 970., u doba cara Teodozija i Držislava kralja. Taj Martin je bio rodom Splitsčanin. On je učinio za crkvu jedan veliki kalež sa patenom od suhoga zlata.⁴

Toma dalje nastavlja o Držislavu, o odnosima s carigradskim vladarima, o prostoru hrvatske države i t. d.

Da se ona vijest sadržana u glavi XVI. odnosi na ovoga Ivana II., zar je Toma ne bi bio zabilježio ovdje, u glavi XIII. nego bi prešao preko nje i tek u glavi XVI. bio bi se sjetio, da je donese? Zar je važnije bilo zabilježiti, ako je jedan nadbiskup ostavio crkvi zlatni kalež, makar kako velik bio, nego li zabilježiti ovakov jedan događaj, kao što je sukob s ninskom crkvom, s biskupom ninskim, sabor i zaključak o ukidanju ninske stolice?

Branitelji autentičnosti papinskih pisama i saborskih akata iznesenih u spomenutoj kompilaciji XVII. v. moraju stati pred upitom: kako da Toma Splitsčanin o svemu tomu ništa ne piše? I u nestašici drugih razloga vele: nije on znao. Nisu mu bili poznati oni kanoni, koje je otkrio ne zna se koji pisac i kada. Ali gornja stavka iz Tomina djela dokazuje, da je on znao za Grgura Ninskoga i za njegove sporove sa splitskim nadbiskupom. Iz ovoga znanja se ne može zaključiti, što zaključuje Klaić: da je Toma crpio ovu vijest o Grguru Ninskomu iz spisa umetnu-

⁴ H. S. str. 33. Bulić-Bervaldi: Kronotaksa str. 116 i sl.

tih u XVII. vijeku u njegovo djelo. Ovu vijest Klaić upotrebljava za dokaz autentičnosti onih akata i pisama,⁵ jer je Toma za nje znao, iz njih crpao!! A obratno se mora zaključiti: da je nepoznati kompilator XVII. vij. iz Tome crpio vijest o Grguru i po njoj radio one saborske akte.

Da je Toma znao za nekakov sabor u X. v., u vrijeme Ivana II. i Tomislava, da je znao za kakve zaključke splitskoga sabora i za kakova pisma dvaju papa: Ivana i Leona, kako bi bio mogao šutke preći preko svega i tek poslije tolikih, veoma važnih, događaja pišući povijest druge polovice XI. vijeka zabilježiti suhoparno tako daleku vijest o sukobima u početku X. v. između nadbiskupa Ivana i biskupa Grgura ninskoga?

Ivan, o kojem piše Toma, da je imao teških neprilika s Grgurom, biskupom ninskim, jest Ivan III. nasljednik nadbiskupa Dobre ili Dobralja, o komu imademo u Tominu djelu veoma važnih i opširnih vijesti.

Da je Toma mislio na nekoga dalekog Ivana, a ne na onoga iz XI. vij. o kojemu piše, bio bi to jamačno poblje kazao, da se čitaoci ne pometu i ne pripišu Ivanu III. što na njega ne spada.

Dakle nije on mogao misliti na Ivana II. nego na Ivana III., o kojem u toj glavi piše.

Glava XV. Tomina djela svršava sa depozicijom splitskog nadbiskupa (Dobralja), i izborom Ivana III.⁶

U slijedećoj, XVI. glavi Toma govori opširnije o Ivanovu radu kao nadbiskupu u vezi s događajima, koji su se zbili za njegova nasljednika Laurencija, kao posljedica Ivanova rada.

Ivan III. naslijedio je Dobralja, koji je bio osuđen i svrgnut sinodalno u sjednici, kojoj je predsjedao papin legat Ivan. Na ovom sinodu, raspravljalo se je i o reformi svećenstva »in capite et in membrīs«, kako veli Toma.⁷

Nekoliko godina poslije depozicije Dobralja za nadbiskupovanja Ivana III., održan je onaj veliki sabor, o kojem ćemo

⁵ H. S. str. 36—37.

⁶ Klaić: Prilozi k hrvatskoj historiji za narodnih vladara u »Tomislavovu Zborniku« Jugoslavenske Akademije str. 214.

⁷ Et cum pre senectute iam factus esset inutilis, cessit ab onere pastoralis H. S. str. 16.

poblizhe govoriti i s kojim svršava biskupska djelatnost ovoga Ivana III. Splitsanina.

Toma piše, da je Grgur, biskup ninski, jednoč (o l i m) zadao mnogo neprilika Ivanu nadbiskupu. Ovaj prislov »olim« može značiti i neku jaču udaljenost od događaja, koji su u govoru. Nu pisac je upotrebio taj prislov »olim« i za manju udaljenost događaja. I za udaljenost od nekoliko godina se upotrebljava prislov »olim«. O tome smo govorili gori.

Iz svega, do sada navedenog, dade se zaključiti, da je Grgur, biskup ninski, živio sredinom XI. vijeka, u doba nadbiskupa splitskoga Ivana III.

Karlo Federico Bianchi u djelu: *Zara Christiana*, veli, da je Grgur, biskup ninski, bio od zadarske ugledne porodice de Dobre.⁹ Kukuljević je prihvatio ovu Bianchievu vijest u raspravi: »Tomislav, prvi kralj hrvatski«.¹⁰ Pošto on nije imao dokumenta, u kojem bi bilo pisano, da je Grgur, ninski biskup, bio Zadraniin od porodice »de Dobre«, za to se je izravno obratio na samoga Bianchia molbom, da mu razjasni: na čemu on osniva svoju vijest. I Bianchi mu je odgovorio ovo: Što se tiče ninskoga biskupa Grgura de Dobre, nema dvojbe, da on pripada odličnoj zadarskoj porodici, jer sam ga tako našao zabilježena u jednoj našoj staroj rukopisnoj kronici. U jednom popisu iz god. 1283. koji se je čuvao u raci sv. Šimuna, spominje se neki Damjan de Dobre. U jednoj bilješci iz god. 1198. nalazi se neki Drago de Dobre, dijakon i plemić zadarski, profesor grčkoga jezika i izvrstan pjesnik.«¹¹

Gdje je ta stara zadarska kronika u rukopisu? Do sada nije nikomu pošlo za rukom, da je pronađe, i da je objelodani. Valjda bismo iz nje mogli poblizhe označiti i dobu, kad je Grgur ninski živio. Teško je i pomisliti, da je spomenuta zadarska kronika dopirala čak u IX. vijek. Ako govori o Grguru, a mlada je od X. vijeka, onda je i Grgur mladi od X. vijeka.

⁸ H. S. str. 46.

⁹ H. S. str. 190.

¹⁰ »Zara cristiana«, Zadar 1990. I. dio str. 191, II. dio str. 201.

¹¹ Pretiskano u »Zborniku kralja Tomislava« str. 63.

Našoj tvrdnji, da je Grgur, biskup ninski, živio sredinom XI. vijeka moglo bi se suprotstaviti, da je u ono doba bio biskup ninski Rajnerije.¹² U listini, koju je izdao papin poklisar Teuzo, god. 1060. samostanu sv. Krševana u Zadru, kojom mu dosuđuje nekakovu izbu, ili konobu, na otoku Šilu, među svjedocima navodi se ime Rajnerija, ninskog biskupa. Ovo mora biti pisarska pogreška mjesto: »Rainerii c h r o a t e n s i s episcopis«.

Razlozi su ovi: U ono isto doba dolazi Rainerius kao hrvatski biskup i to u ispravama kralja Krešimira god. 1059. Makar ova listina izdala, imade druga iz god. 1065. na kojoj također naveden kao »episcopus chroatinus Rainerius«, a u neosporenom dokumentu, kojim Krešimir udijeljuje slobodu samostanu sv. Marije u Zadru, od god. 1066. dolazi također »Rainerius, episcopus Chroacie« skupa s nadbiskupom Laurencijem, i sukollegama biskupima: Stjepanom zadarskim, Ivanom trogirskim, Dabrom biogradskim, Dragom rapskim i Petrom osorskim.¹³

U god. 1060. nije bilo u Ninu više biskupa. Ta stolica bila je dokinuta, u svakom slučaju, prije god. 1060. A bila je uspostavljena tek god. 1075. Kad je baš bila ukinuta, o tomu ćemo govoriti. Ali pretpostavivši i autentičnost akata, koji se među u god. 924-28. već onda bi ona biskupija bila dokinuta. Mi ćemo dokazati, da je bila ukinuta tek sredinom XI. vijeka. No u jednoj i drugoj hipotezi, nije moglo biti biskupa u Ninu god. 1060. za kralja Krešimira i Teuzona poklisara papina.

Treći dokaz jest u tomu, što na listini Krešimirovoj, izdanoj u Ninu, među brojnim svjedocima, dostojanstvenicima grada i županije nema spomena o biskupu.

Nije moguće ni pomisliti, da bi ga kralj Krešimir bio ignorisao. Uz tepčiju Boleslava, župana ninskoga Adamića, i župana ličkog Vukića, djeda Volešu, i druge dvorjanike, od svećenstva su spomenuti samo Ivan kapelan i Grubonja dekan,¹⁴ koji u

¹² In quanto concerne il vescovo di Nona Gregorio de Dobre, non e dubbio, che egli appartenesse alla conspicua famiglia di Zapa, dappoicche tale l' ho trovato in una nostra cronica manoscritta antica. In un catalogo del 1283, esisti to una volta nell Arca di san Simeone, trovasi un Daniano de Dobre. Trovasi pure in una memoria del 1198 un Drago de Dobre, diacono e nobile di Zara, professore di lingua greca ed eccellente poeta. Kukuljević Zbornik kr. tom. str. 63.

¹³ Docum. str. 59.

¹⁴ Docum. str. 54, 65, 66.

gradovima, gdje nema biskupa, zamijenjuje i vrši najveću crkvenu čast.

II. Nin i ninska biskupija u srednjem vijeku.

Najprije nam treba istaknuti veoma žalosnu istinu, da nitko ne zna, kamo je svršio arhiv ninske crkve. Bianchi veli, da je ovaj arhiv bio jedan od bogatijih i dragocjenijih u pokrajini. Imao je veoma mnogo starih rukopisa i isprava, pisanih liturgičnih knjiga, među inim jedan dragocjeni starinski misal, najstariji u Dalmaciji.¹

Osim kamenih spomenika, koji su nam se sačuvali do danas, pisanih stvari nemamo mnogo ni mnogo važnih. Prvi je pisao o Ninu i o ninskim spomenicima domaći plemić Dr. Ivan Kašić od kuće Petričića (umr. 1698.). Njegov je rad nastavio od god. 1754. Juraj Caridi, isto ninski plemić, ali podrijetlom Grk iz Kefalonije. Po rukopisima ove dvojice, i na osnovi arhivalnih spisa, ravnatelj providurske kancelarije u Zadru Marchio Serari (um. 1799.) napisao je dosta opširnu monografiju Nina i ninskih spomenika.²

Ovo rukopisno djelo je svestrano iscrpio i djelomice prepisao zadarski historičar Carlo Federico Bianchi u djelu: *Zara christiana*, II. dio.³

Dr. L. Jelić je ograničio svoj rad oko ninskih iskopina, koje je objelodanio i ilustrirao u djelu: *Dvorska kapela sv. Križa u Ninu*.⁴

¹ Bianchi: *Zara cristiana* II. str. 248. Zaključuje: »Nulla constane come ne dove andarono finire tanti pregevoli effetti.«

² Izvorni rukopis kod Donata Filipia u Zadru pod natpisom: »Notizie storiche della città di Zara... e del suo contado. Come pure alcune memorie della vicina città di Nona. Fatiche dedicate alla gioventù zaratina dallo scrittore, anno 1782.« Ninon se bavi III. knjiga str. 173—217. i str. 393. napisana u godinama 1793.—1799. Jelić veli, da je na podlozi unutarnjih i vanjskih dokaza domnio, da je ovo djelo napisao Marchio Sorari, koji je poslije višegodišnjih službovanja po dalmatinskim kancelarijama, najpogotlije bio registratorom providurskoga tajništva u Zadru 1783.—1791. Dr. L. Jelić: *Dvorska kapela sv. Križa u Ninu*, izdanje »Bihaća«, god. 1911. str. 3 nota. 3.

³ Jelić: op. cit. str. 3. piše, da je Bianchi prepisao Soraria, a da ga nije nikada ni spomenuo.

⁴ Dr. L. Jelić: *Dvorska kapela sv. Križa*, knjiga I. Hrvatskih spomenika ninskoga područja, iz dobe hrvatskih narodni vladara, iz djela.

Sjeverno od Zadra, 24 klm. daleko u širokoj uvali, leži Nin, na malenom otočiću, kao Zadar i Trogir, spojenom s kopnom na dva mjesta kamenim mostovima. Plinije ga zove *A e n o n a*, *Ravennas E n o n a*, *Porfirogenet N i n i a*. Do danas sačuvani rimski spomenici dokazuju, da je Nin bio u doba Augustovo grad bogat i u cvatu. Ulice popločene »de lapidiculis marnoreis«, kako piše rukopisna pergamena Dra Kašića⁵; velebni hramovi Diani i drugim božanstvima svjedoče o opulenciji grada. Odavle u srednjem vijeku je otišao u Veneciju bogati građevni matreijal za izgradnju senatorskih palača na Lagunama.

Nin je podlegao, kao i ostali rimski gradovi, provali Hrvata. Pučanstvo, koje nije poginulo u ratovima, niti se je opiralo novoj dominaciji, podložilo se je i asimiralo veoma brzo sa novim gospodarima.

U VIII. vijeku, kad počinju spomenici nove epohe, Nin je sjelo hrvatskih župana, središte državne jedinice, župe, grad, koji je nastavio svoj život kao i drugi gradovi dalmatinski na temeljima stare rimske i kršćanske prosvjete, ali nacionalno je bio već hrvatski. Krasni prilozi ovoj tvrdnji su krstionica kneza Višeslava iz VIII. vijeka, nadpis bana Godeslava i cijela dvorska kapela sv. Križa, a u okolici crkva sv. Nikole.

Oko Nina i njegova postanka, u vezi s djelovanjem biskupa Grgura, splela se je pjesnička legenda, koja nema osnove u povijesti.

Tvrđi se, da je Nin »prva kršćanska općina, koju su osnovali Hrvati«. Tvrđi se, da su oglajski nadbiskupi osnovali za Hrvate regionalnog biskupa, ili koroepiskopa, bez stalne rezidencije i ograničene dijeceze. Iz toga koroepiscopa da se je razvila čast biskupa Hrvata ili Hrvatske. Tvrđi se, da je ovaj koroepiscop najčešće stanovao u Ninu, i da je postao kasnije ninski rezidencijalni biskup pod naslovom biskupa Hrvata ili Hrvatske. Ovo sve bi se bilo imalo dogoditi početkom ili sredinom IX. vijeka. Ovo je sve pokupio M. Perojević u dvjema monografijama: »Ninski biskup Teodozije« i »Hiljadugodišnjica hrvatskoga kraljevstva«.⁶

Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti Knj. XIX. sa brojnim ilustracijama. Zagreb 1911.

⁵ *Zara cristiana*, II. str. 185.

⁶ »Ninski biskup Teodozije« (879—892) od M. Perojevića. I. Prilog »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku« god. 1922. »Hiljadu-

Nu ovo nije osnovano na nikakvim pisanim dokumentima. Ovo su subjektivne dedukcije iz nekih manje ili više, neprovjerenih činjenica, ali koje se ne dadu svesti u logični savez sa nepobitnim dokumentima.

Kao Zadar i Split tako je i Nin htio, da je ninska biskupija apoštolskog postanka. Tradicija, ili legenda Nina, veli, da je osnovao ninsku biskupiju sv. Ansellus (kasnije pretvoren u Anselmus) jedan od 72 Kristovih učenika. Po toj legendi došao je u Nin Asellus sa đakonom Ambrozijem. Njih je navodno poslao u Ilirik sv. Pavao. Ambrosijeva rodica sv. Marcela je uz to slijedila i dvorila sv. Martu, sestru Lazara, koga bje Krist uskrisio iz groba. Ova Marcela jest ona žena, koja je doviknula za Kristova govora u mnoštvu: »Blago utrobi, koja te je nosila i prsima, koje si sasnuo«. Ona je slijedila sv. Martu u Marsiliju i dvorila je do smrti. Poslije je ostavila Marsiliju i odanle krenula u Ilirik, k svojem rođaku Ambroziju. Došavši u Nin razvila je apoštolsko djelovanje.⁷

Za ovu legendu, veli Jelić, da je veoma stara, da se nalazi u kronici Hrabana Maura (umr. 856.) te i u Sintexovoj u polovici XI. vijeka⁸, gdje se naglasuje, da je Marcela prije smrti pošla: in Sclavoniam predicare.

Ovo sve spada u carstvo legenda. Ali dokazuje vjeru Ninjana, da je njihova crkva starija od oglajske i od franačke dominacije kod nas. U dubokoj starini oni nisu slutili, da je ninska biskupija nastala tek pred stotinjak godina od regionalnog koroepiscopa.

Povjesničari nalaze nekog Maksima, biskupa ninskoga, u god. 380. na saborima u Aquileji i u Milanu.⁹

Bianchi, u popisu ninskih biskupa, stavlja u god. 530. nekog Ivana, za kojega veli, da je sjedio uz Andriju zadarskoga biskupa na saboru god. 530. u Solinu.¹⁰ U aktima toga navodnog sabora objelodanjenim u notama k povijesti Tome arcidakona

godišnjica hrvatskoga kraljevstva« (925—1925) u »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku« god. 1925. U ovim dvjema monografijama je pisac skupio sve što su do onda napisali o ninskoj biskupiji u starini i u vezi sa hrvatskim kraljevima i hrvatskom biskupijom domaći istraživači, na osnovi osporenih i podmetnutih saborskih akata iz XVII. vijeka.

⁷ Zara cristiana II. str. 191—197.

⁸ »Kapela sv. Križa«, str. 24 u noti 47. gdje donosi i izvore.

⁹ Zara Cristiana II. str. 198.

¹⁰ Id. ib. str. 198.

od Račkoga ne nalazimo ovoga Ivana. A Farlati ga ima. Odakle?

Poslije ovoga Ivana dolazi u popisu za god. 539. neki Konstantin, koji da se je potpisao na aktima sabora u Aquileji: *Constantinus episcopus electus nonensis*.¹¹

Poslije duge praznine u vrijeme restauracije kršćanstva javlja se opet biskup ninski. Za Ivana Ravenjanina, navodno god. 686. javlja se Teodorik, prvi biskup »hrvatski« u Ninu, posvećen od ovoga papina legata Ivana Ravenjanina i prvog nadbiskupa splitskoga.¹²

Bianchi s Farlatiem navode još za god. 699.: Patricija; za god. 714.: Maura; za god. 756.: Anastazija; za god. 787.: Pavla »Sclavum«; za god. 812.: Marina, a za god. 879. Teodozija. Za opstojnost biskupa od Patricija do Teodozija, isključivo, Bianchi se pozivlje na historiju crkve oglajske tiskanu u Veneciji god. 1714. gdje se rečeni biskupi ninski navode kao učesnici oglajskih sinoda.¹³

Nije moguće danas raščistiti ovu legendarnu maglušinu o postanku ninske crkve. Teodozije je prvi ninski biskup, za kojega imademo nepobitne dokaze historijske autentičnosti. Ali ipak nije bio prvi, nije bio osnivač biskupije, niti itko to tvrdi.

Da je ninska biskupija veoma stara, dokazuju građevni spomenici u gradu. Osim stolne crkve, koja nam nije sačuvana u primitivnom stanju, Nin je navodno imao starinsku crkvu iz VII. ili VIII. vijeka izrađenu u mramoru na tri broda sa 16 velikih stupova i sa kapitelima fino izrađenim, koji su držali svodove od tufa. Krov obložen olovnim pločama. A pločnik izrađen na muzajik. Kasnije je bio probiven na nekim mjestima,

¹¹ Id. ib. str. 198—199.

^{11a} G a m s: *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae Ratisbonae* 1873, str. 441.

¹² »Teodorico, consecrato qual vescovo croatino da Giovanni di Ravenna arcivescovo di Spalato.« Bianchi se čudi, što ga Toma Splićanin ne spominje. Pozivlje se na nepoznatu povijest Marulićevu. Op. cit. str. 298. Bianchi miješa biskupe ninske sa hrvatskima. Gdje nađe *episcopus croatinus* stavlja ga u niz biskupa ninskih.

¹³ Bianchi op. cit. str. 198—199. Značajno je u ovim popisima Bianchievim, da prvi biskup Hrvata dolazi već u god. 686. A prvi Hrvat biskup da je Pavao u god. 787. Legenda, koja dokazuje uvjerenje starine.

da dade mjesto grobovima odličnijih pokojnika.¹⁴ Pločnici od muzajika govore i o starini i o sjaju crkve.

Za to nije moguće pomisliti, da se je našao itko u X. ili u XI. vijeku, kad su one zgrade postojale, koji bi opravdano mogao reći, da ninska crkva nije u starini imala biskupa nego samo nadpopa pod jurisdikcijom biskupa.¹⁵ Tako isto je nerazumljiv kanon II. navodnog sabora god. 924., s kojim se aludira na skromnost Nina: »non licet in modicis civitatibus vel villis episcopus statuere, ne nomen episcopi vilescat«,¹⁶ jer Nin u X. i XI. vijeku nije bio baš modica civitas, niti parva villa. U X. i XI. vijeku je Nin bio ravan ostalim gradovima na primorju. Imao je preko 70 crkava. Imao je kaptol od 72 kanonika,¹⁷ na uspomenu 72 Kristovih učenika, drugova sv. Asella, prvog biskupa. Bio je sijelo župana, i vladara hrvatskih, koji su prigodice držali i ovdje svoje sabore i sastanke. Ovdje je Žvonimir sazvaio veliki zbor, na kojem je Laurencije nadbiskup Splitski postigao od kralja potvrde svih prijašnjih darovština i privilegija.¹⁸

Mogao je govoriti o Ninu kao »modica civitas vel parva villa« čovjek u XVII. vijeku, kad je Nin spao na par stotina stanovnika. Biskupi ninski nisu više ni stanovali u Ninu nego u Zadru, u palači, koju bjehu za svoju rezidenciju sagradili.¹⁹ Propadanje Nina počinje u XV. vijeku, a u XVII. vijeku bijaše tako propao, da se nije nikada više podigao. Dva puta su ga vlastiti građani zapalili, da ne bude plijen Turaka.

¹⁴ Bianchi: Zara cristiana II. str. 256. po usmenama Kašićevim.

¹⁵ »Nonensis vero ecclesia antiquitus non episcopum sed archipresbyterum habuisse dignoscitur sub iurisdictione episcopi. Docum. str. 195. Mišljenje XVII. vijeka, ali nemoguće u X. ili u XI. vijeku.

¹⁶ Rački: Docm. str. 191. »Ut in cunctis ecclesiis in quibus semper recolitur episcopus habitasse, nunc autem cleri ordo et populus sufficiens adest intra dioceseos limites episcopus habeatur« itd. A u Ninu je u X. i u XI. vijeku moralo biti i naroda i klera dosta, kad je kaptol brojio 72 kanonika. Zara cristiana II. 237—39.

¹⁷ Bianchi: op. cit. str. 237—39, 252—270.

¹⁸ Histor. Salonitana str. 55. Docum. str. 213.

¹⁹ Bianchi: op. cit. II. str. Biskup Jakopo I. od porodice Bragadin je prvi počeo stanovati u Zadru (1460), za njim Juraj Diñnico dobi za to i dozvolu od pape radi zdravlja. Nin je već u dekadenciji koncem XV. vijeka (1497).

Ninska biskupija bila je ukinuta u XI .vijeku, ali ne za to, što bi Nin bio »modica civitas« ili »parva villa«, nego za to, što je došao u sukob sa splitskim metropolitom radi preeminencije. Od kad postoji katolička hijerarhija biskupije se ne ukidaju radi toga, što bi sijela njihova postala maleni gradovi ili sela, nego radi drugih, disciplinsko-hijerarhičnih razloga. U slučaju, da u jednom mjestu nestane vjernika, nestane klera i život za biskupa postane nemoguć, onda se sijelo biskupije prenaša u drugi grad, ali naslov biskupije ostaje i dalje.

Ninska biskupija bila je ukinuta radi sukoba sa splitskom. Koje godine je baš bila ukinuta, nije nigdje točno kazano. Znamo samo, kad je bila uspostavljena. To nam kaže Toma, koji veli, da je uspostavljena na saboru god. 1075. držanom pod predsjedanjem kardinala Gerarda za nadbiskupa Laurencija.²⁰ Tad je postao biskupom ninskim Formin.

Kad su prestali biskupi ninski?

Od biskupa Adelfreda do ovoga Formina stavlja se biskupi: Grgur, Petar i dva druga nepoznata imena godine 956. Onda Marko »hrvatski biskup« 1048., za ovim Andrija 1050. Za Andrijom 1073. Stjepan.²¹

Nijedan od ovih nema historijske podloge.

Za Petra i druga dva nepoznata navodna »hrvatska biskupa« nema nigdje spomena osim kod Bianchia, koji ne navodi izvora za njih.

Marko je historijska ličnost, ali ne kao biskup ninski, nego kao biskup hrvatski. On se nalazi na listini bana Stjepana, kojom dariva manastir sv. Grizogona god. 1042. Ego Marcus indignus episcopus chroatensis.²² Za Andriju god. 1050. pogrešno je Bianchi stavio ovoga Andrija u god. 1050., a mora stajati u god. 1095., jer se je te godine održao sabor u Zadru, na koji se Bianchi pozivlje.²³

Stjepan, kojega Bianchi stavlja za biskupa ninskoga god. 1073., po sumnjivim mjesnim kronikama, dapače ga hoće iz za-

²⁰ Hist. Salon. str. 54.

²¹ Bianchi: op. cit. s II. str. 200—205.

²² Rački: Docum. str. 146.

²³ Id. ib. str. 159.

darske obitelji Penazzo, nije našao mjesta ni kod Farlatia. Ni Bianchi ne vjeruje u opstojnost ovoga biskupa.²⁴

Dakle između Adelfreda god. 892. i obnove biskupije 1075. imademo samo jednog historijski autentičnog biskupa ninskoga: Grgura. Imademo ga i gdje postaviti!

Nu imademo još jedno ime, koje ni Bianchi ne spominje, u ovom razdoblju; a to je Rajnerije. On se spominje u jednoj listini god. 1060. Nu očevidno pisarska pogreška: mjesto chroatensis pisar je prepisao nonensis. Ovaj Rajnerije dolazi i u drugim listinama prije i poslije ove kao episcopus chroatensis.

Između god. 892. i god. 1075. imademo razmak od preko 180 godina. Ako postavimo Grgura ninskoga ondje, gdje ga postavljaju osporeni akti splitskoga sabora, naime u god. 924. te ako ukinuće ninske biskupije stavimo u ovo vrijeme, gdje ga hoće osporeni akti, ostaje nam jedan vijek i pol do obnove biskupije, kroz koji Nin ne bi bio imao svoga biskupa. Ako se jedna biskupija jednom ukine i to ukinuće traje preko 150 godina, jedva je moguće pomisliti, da će se ona obnoviti poslije tako velikog razmaka, osim u slučaju kakovih izvanrednih povoda i poticaja.

Nu imademo dokaza, da je ninska biskupija postojala u ovom razdoblju 925—1059., premda nemamo sačuvano ime niti jednog ninskoga biskupa.

Toma Splitski spominje u god. 1040.—45. među sufragane splitske metropolije i ninskoga biskupa. U glavi XV. pripovijeda, kako su otpali, uslijed velike nesreće na moru, biskupije gornje, to jest južne, Dalmacije od stare metropolije i kako je papa ustanovio u Baru novu metropoliju. Preostale su uz solinsko-splitsku crkvu biskupije: osorska, rapska, krčka, n i n s k a, zadarska, biogradska, trogirsk, makarska, stonska i h r v a t s k a.²⁵

Toma spominje napose kao dvije posebne biskupije, sufragane Splita, ninsku i hrvatsku! Spominje ih u doba poslije odcijepljenja južne Dalmacije. Od druge strane znamo, da je u ono doba bio biskup hrvatski Marko, a ne znamo, kako se je zvao biskup Nina, ako to nije bio naš Grgur. Iz ovoga se vidi,

²⁴ »Farlati non lo nomina punto, e se pur ha esistito, deve per breve aver governato questa chiesa di Nona.« Bianchi: op. cit. str. 206.

²⁵ Hist. Salon. str. 44—45.

da biskupija ne bijaše u Ninu još god. 1045. ukinuta, a njezina uspostava stavlja se u god. 1075.

U vezi s onim, što smo do sada imali prilike reći, nije ni mogla biti ukinuta prije nadbiskupa Ivana III. s kojim je Grgur imao sukob. A Ivan je počeo svoje djelovanje poslije nadbiskupa Dobralje oko god. 1045.

Recentna legenda piše:

»Ninski biskup je širio svoju jurisdikciju po cijelom hrvatskom državnom teritoriju. On je bio jedini biskup, koji je imao pravo jurisdikcije nad Hrvatima.«

»Ninski biskup je jedini vršio bogoslužje u slovjenском, ili hrvatskom, jeziku. I radi toga je došao u sukob sa latinskim biskupima i latinskim klerom dalmatinskih gradova, čije pučanstvo bilo skroz latinsko.«

Sve su ove tvrdnje historijski posve neosnovane.

Za sada nam je dosta pripomenuti, da na postojećim listinama hrvatskih vladara, od one Trpimirove iz god. 852. do onih Stjepana II. nigdje ne nalazimo potpisa ninskoga biskupa u svojstvu kancelara kraljeve kurije. Niti kao sastavljača ili pisca isprave. Nalazimo imena kapelana: Dominika, Ciprijana, Martina, Firmina, Ivana, Teodora, Mihe, Nikole, Andrije, Ivana, Dragoljuba; nalazimo kancelare: biskupa Anastazija, Adama, Grgura, popa Teodora,²⁶ ali nigdje spomena, da bi ikoji od njih bio ninski biskup.

Neka se ne reče, da su spomenute listine izdane baš u doba, kad nije u Ninu bilo biskupa. Jer mi nalazimo na listinama potpise i ninskih biskupa,²⁷ ali ne u svojstvu kraljevskih kancelara niti u svojstvu hrvatskih biskupa. Oni potpisuju akte jednako kao i drugi biskupi: biogradski, ili zadarSKI, ili trogirski.

U osporenim dokumentima se za Grgura ninskoga veli: *qui improbitate* (ili *probitate*, kako se kojem ispravljaju sviđa), *temporis in terra Chroatorum episcopus est factus*. Ma kako se ove riječi čitale, fraza je smiješna i nelogična. Nu one riječi: *in terra Croatorum* ne znače drugo nego: u državi Hrvata. Biskup ninski je bio biskup in

²⁶ Rački: Docum. str. 5, 16, 62, 73, 82, 85, 79, 90, 163, 120, 130, 132—134, 140, 74, 113, 118, 120, 121, 151, 111, 88. itd.

²⁷ Docum. str. 14, 89, 12, 13, 15, 106, 145, 159.

terra Chroatorum isto onako, kako je to bio i biskup rapski, ili osorski, ili krčki (quae civitates pertinebant ad regnum Croatiae)²⁹ ili zadarski ili biogradski, ili splitski.

III. Episcopus Chroatorum.

U dokumentima XI. i XII. vijeka nalazimo, da je postojao episcopus croatinus, episcopus Croacie, episcopus croatensis. Ovaj zadnji oblik je najobičniji.

Pošto se čita u osporenim dokumentima interpoliranim u Tomino djelo, da je Grgur, ninski biskup, postao »improbitate temporis episcopus in terra Chroatorum«, a i u zaključcima osporenog sabora se spominje »episcopus Chroatorum«, institucija biskupa Hrvata se stavlja u IX. vijek i spaja se sa institucijom ninske biskupije.

Tvrđi se, kako smo rekli, da su oglašjski patrijare osnovali za Hrvate dalmatinske posebnog koroepiskopa, bez stalne rezidencije, episcopus vagus, koji je boravio u Ninu, prvoj hrvatskoj prestolnici. Tek u polovici IX. vijeka taj episcopus vagus, taj regionalni koroepiskop da je postao pravim rezidencijalnim biskupom ninskim s naslovom hrvatskoga biskupa.¹

Prvi poznati hrvatski biskup bi bio Teodozije. Ove su tvrdnje, i ako dosta općenito, ali ipak posve gratuite. Odakle je pisac crpio ove vijesti, nije kazao. A u dokumentima, koji postoje, ni Teodozije, ni njegov nasljednik Adelfred, nisu titulirani naslovom episcopus croatinus, croatensis ili Croacie. Ni u pismu pape Nikole I. ni u pismima Ivana VIII. ni u listini Muncimirovoj niti bilo gdje, ne veli se ni za jednoga od spomenutih autentičnih ninskih biskupa, da su episcopi croatenses.

Toma Splićanin pripovijeda posve jednostavno, kako je nastala čast biskupa Hrvatske.

U glavi XIII. kaže, kako je otpala od splitske metropolije u prvoj polovici XI. v. cijela gornja Dalmacija. Nabraja biskupe donje Dalmacije koji su još ostali uz splitsko-solinsku metro-

²⁹ Hist. Salon. str. 44.

¹ M. Perojević: Hiljadugodišnjica hrvatskoga kraljevstva, str. 16—17.

poliju, a među njima meče i biskupa Hrvata. Ovu su biskupiju, veli on, osnovali hrvatski kraljevi u dogovoru s splitskim nadbiskupom, dali mu za rezidenciju crkvu sv. Marije kod Knina. Dobio je odličan položaj na dvoru, bio je dvorski biskup, slijedio je kraljevu kuriju, pripadao velikašima kraljevstva. Za to ga je kralj obdario velikim beneficijama. Jurisdikcija mu se je prostirala do Drave, a imetka imadijaše svugdje.²

Iz ovoga jasnoga prikaza proističe, da nisu akvilejski patrijare osnovali biskupiju Hrvata, kao nekakovu misijonarsku ustanovu, niti je hrvatski biskup bio biskup vagus, bez stalne rezidencije i crkve i biskupije³ nego su tu ustanovu stvorili hrvatski kraljevi isto onako, kako su u ono vrijeme, po pisanju Tominu, ugarski kraljevi, imenice sv. Stjepan, osnovali nekoliko biskupija po Ugarskoj.⁴ Toma postavlja osnutak hrvatske biskupije po hrvatskim kraljevima pred osnutak ugarskih biskupija po kralju Stjepanu, ili u isto doba, kao da je Stjepan crpio primjer od hrvatskih kraljeva.

Hrvatski kraljevi su imali u svojoj državi bujne stare kršćanske biskupije, koje su se nizale od Krka do Bara. Samo u nutrini zemlje bila je uz samu biskupiju sisačku, velika praznina. Tu su prazninu oni ispunili osnutkom hrvatske biskupije.

Hrvatski biskup je bio dakle dvorska ustanova. Kraljevi su htjeli u svojem dvoru imati crkvenog dostojanstvenika. Bio je po položaju jedan od dvorskih knezova, principes, ali o kakovom kancelarijatu, nema ovdje govora. Za vršenje kancelarijske službe, to jest za stilizovanje javnopravnih akata nije trebalo baš biskupa. Hrvatski biskupi su u nekim prigodama

² »Voluerunt etiam Chroatorum reges quasi specialem habere pontificem, petieruntque ab archiepiscopo spatatensi, et fecerunt episcopum, qui Croatiaensis appellabatur, posueruntque sedem eius in campo in Ecclesia sanctae Marie iuxta castrum Tinnense, habuitque predia et possessiones per totum pene regnum Chroatie quia regalis erat episcopus et regis curiam sequebatur, eratque unus ex principibus aule, et sua iurisdictio usque ad fluvium Dravum extendebatur.« H. S. str. 45.

³ M. Perojević: Ninski biskup Teodozije str. 5—6.

⁴ »...His temporibus (naime za nadbiskupa Dobre (ili Dobralja) Stephanus, Geize filius... ad ampliandum christiane fidei cultum valde in tentus, totum regnum suum episcopatibus, monasteriis et ecclesiis ordinavit tamque copiose dotavit, ut in toto pene mundo vix status ecclesie vigere melius et dignius videbatur.« H. S. str. 46.

to i činili, ali nisu uvijek. Bilo je za to i drugih svećenika, kako vidimo u dokumentima one dobe.⁵

Hrvatski kraljevi su se ugledali u moćne vladare zapada, koji su imali u svojoj sviti crkvene dostojanstvenike, da im služe svjetom i znanjem pri riješavanju i političkih i pravnih sporova, da ih pri nastupu vladavine posvete. To je dokaz velikog porasta ugleda i moći hrvatskih kraljeva, kad su mogli to postići. Svaki vladarčić nije mogao na to pomisliti. Biskupska čast je god. 881. na saboru u Fimes proglašena uzvišenijima i od kraljevske.⁶

Hrvatski biskup je imao svoju rezidenciju blizu Knina, u polju (Biskupija). Nisu hrvatski kraljevi osnovali biskupije bez nužnih preduvjeta za njezin trajan život. Oni su je obdarili svim materijalnim sredstvima života: *predia et possessiones*, dali su joj po cijelom kraljevstvu. I ondje, gdje nije vršio biskupsku jurisdikciju, hrvatski je biskup imao imanja. Dobio je darova za to, što je bio dvorski biskup, i u dijecezama, koje nisu potpadale pod njegovu duhovnu vlast. A ova se je protezala do Drave.

Biskupiju Hrvatske su osnovali hrvatski kraljevi posve pravilno, po kanonima. Osnovali su je dogovorno i privolom splitskog nadbiskupa metropolitae, koji je dao za to svoj placet: *Petieruntque ab archiepiscopo spalattensi*.

Kad je osnovana hrvatska biskupija?

Toma ne kaže precizno godinu. On govori o ustanovljenju hrvatskog episkopata ondje, gdje mu je bilo zgone, da o njemu govori. Ondje gdje nabroja sufragane splitske, i to sufragane koji su ostali uz splitsku crkvu poslije odpadnuća biskupija gornje Dalmacije. A to se je dogodilo za nadbiskupa Dobralje. Ali iz toga se ne može zaključiti, da je hrvatska biskupija osnovana tek za Dobralje. Moglo je to biti i prije. Nu izvan svake je sumnje, da su je osnovali hrvatski kraljevi, a ne oglajski patrijare. A Toma stavlja početak hrvatskoga kraljevstva

⁵ Bio je od hrvatskih biskupa kraljev kancelar Anastasius. Doc. str. 74. Teodorus presbiter str. 113, 118, 120, 121 itd. i neki Gregorius za kojega nije jasno, je li bio biskup. Doc. str. 149.

⁶ H e f e l e: *Konciliengeschichte* IV. Bd. str. 522.

u godinu 970.⁷ Od Držislava, po Tomi, počinje niz hrvatskih kraljeva. Puštajući na stranu pitanje, da li je nastalo hrvatsko kraljevstvo prije Držislava, kad se hoće opredijeliti jednu stanovitu epohu po Tominim datima, onda je mjerodavno, što on piše. Dakle ustanova hrvatskoga biskupa, kako ju Toma prikazuje, — a drugih autentičnih izvora nema, — spada poslije god. 970. u razdoblje između Držislava i Krešimira. To jest: između 970.—1040.

Prvi hrvatski biskup, što ga nalazimo u dokumentima jest *Marko*. Njegovo ime nalazimo na darovnici bana i carskog protospatara Stjepana, kojom dariva sv. Hrisogonu u Zadru crkvu. Na kraju se potpisuje: *ego Marcus indignus episcopus chroatensis*. Listina je iz god. 1042.⁸

Drugi je hrvatski biskup *Rajner*. Dolazi na listini kralja Krešimira god. 1059. kao utvrđivač iste odmah poslije *Laurencija* nadbiskupa splitskoga: *Rainerio chroatino episcopo*.⁹

Nalazimo ga na listini papina poklisara *Teuzona*, izdanoj god. 1060. također odmah iza *Laurencija*.¹⁰ Očita je pogreška pisarska »nonensis« mj. »chroatensis«.

Nalazimo ga na listini *Krešimirovoj* god. 1065. kao svjedoka s *Teodorom* biogradskim biskupom: *coram . . . Rainerio chroatino episcopo*.¹¹

Treći je po redu *Adam*, koji dolazi u listinama kao izabrani, *electus*, biskup hrvatski. Vidimo ga u listini *Krešimirovoj* izdanoj u Ninu 1062. On je sastavljač one listine. Zove se: *Adam monachus*.¹² Na listini su kao svjedoci svi dostojanstvenici *Nina*, ali nema spomena o biskupu ninskom. Biskupija je tada već bila ukinuta.

Ovaj *Adam* monah nije dobio konsekracije, te je njegov izbor bio frustriran. Za što? Kako? To nije poznato. On je i

⁷ H. S. str. 37. Ab isto Dirscisclavo ceteri successores eius reges Dalmatie et Croatiae appellati sunt.

⁸ Docum. str. 47. Vrijedno opaziti: Et ego Marco, a ne: Marcus.

⁹ Docum. str. 54.

¹⁰ Docum. str. 59.

¹¹ Docum. str. 65.

¹² Docum. str. 63.

dalje izrađivao isprave i na njima se je potpisivao Adamus presbiter et monachus.¹³ Za punih daljih 10 godina nalazimo njegovo ime na veoma važnim ispravama. Postao je opat sv. Bartula god. 1069.¹⁴

Četvrto ime hrvatskog biskupa jest Anastazije. Rek bi, da je ovaj bio pretpostavljen spomenutom Adamu, opatu sv. Bartula.

Nalazimo Anastazija god. 1069. na listini kralja Petra Krešimira, kojom dariva sv. Hrisogonu otok Maon. Među brojnim svjedocima, prvim dostojanstvenicima kraljevstva, vidimo i Adama opata sv. Bartula, i suca ninskoga. Biskupa ninskoga još nema. A pisac isprave jest Anastasius chroatensis episcopus et aulae regie cancellarius.¹⁵ Ovo je prvi hrvatski biskup, koji se tako potpisuje: aulae regie cancellarius!

Nalazimo ime ovoga biskupa i na listini Krešimirovoj, kojom kralj dariva slobodu i kraljevski teritorij samostanu sv. Tome u Biogradu. Ali ovdje Anastasije dolazi samo kao svjedok, odmah poslije Laurencija nadbiskupa: Coram Anastasio croatico episcopo.¹⁶

Za Zvonimira nalazimo petog u broju hrvatskih biskupa: Grgura 1078. Nalazimo ga na dva mjesta u listinama kao »venerabilis chroatensis episcopus«, gdje fungira kao svjedok.¹⁷ Na listinama Stjepana II. spominje se kao pokojni¹⁸ odmah iza imena Laurencija. A drugi Gregorije se spominje kao kancelar i pisac isprave, ali ne kao biskup.

Sačuvala se je u »Splitskomu Evangelistaru«¹⁹ i prisega ovoga Grgura hrvatskoga biskupa, data i potpisana Laurenciju, nadbiskupu splitskomu.

¹³ Docum. str. 80, 82, 84, 96, 91, 93.

¹⁴ Docum. str. 74.

¹⁵ Docum. str. 74.

¹⁶ Docum. str. 76.

¹⁷ Docum. str. 115, 117.

¹⁸ Gregorij olim episcopi chroatensis, Gregorio quondam episcopo Croatiae Doc. str. 151, 152.

¹⁹ »Ego Gregorius episcopus Croatiae ab hac hora in antea promitto fidelitatem et obedientiam secundum ordinem meum Ecclesie Spalatensi et tibi Laurenti archiepiscopo nostro. V. Novak: Evangeliarium spalatense str. 81. Po ovomu Grguru je vjerojatno i tkana legenda Grgura Ninskoga biskupa Hrvata«.

Poslije Grgura spominje se P e t a r kao hrvatski biskup. Rački nadopunjuje na listini Zvonimirovoj iz god. 1076. manjkavo ime hrvatskoga biskupa sa Petrus. To nije moguće da je točno, inače bi se poremetila sva kronologija hrvatskih biskupa. U god. 1076. je morao biti hrvatski biskup još Grgur, kojega spominje Toma kao učesnika na sinodu u Solinu, gdje bje obnovljena biskupija ninska (1075).²⁰ On se spominje na listinama god. 1078., dakle je morao biskupovati i u god. 1076., kad ga nalazimo na ranijim ispravama.

Vjerojatno je Grgur hrvatski umro, ili odstupio, već god. 1078. i naslijedio ga je P e t a r, koji se spominje odmah iza Laurencija i mnogo pred ninskim biskupom Forminom u listini Zvonimirovoj, izdanoj u Kninu 1078. »in villa regali«,²¹ pa u drugoj listini, također izdanoj u Kninu 8. listopada 1087. iza Laurencija nadbiskupa a pred Firminom ninskim.²² Također nalazimo istoga Petra, hrvatskoga biskupa, na saboru u Splitu, gdje su, u prisutnosti kralja Stjepana II., riješili parnicu između opatice Čike i njezine nećakinje.²³

Poslije Petra spominje se opet jedan G r g u r, hrvatski biskup, i to na listini Stjepana II. god. 1089.²⁴ i to kao svjedok, a ne kao kancelar.

Poslije izumrća hrvatske narodne dinastije i prenosa krune hrvatske na Arpadoviće počinje blijediti naslov hrvatskoga biskupa. U XII. vijeku se javlja Anastasius Thiniensis episcopus, na listini kralja Kolomana iz god. 1111. zauzimalje odlično mjesto odmah iza Krešencija nadbiskupa.²⁵ Nu za Stjepana sina Gejze II. 1163. javlja se opet, posljednji put, stari naslov: Prodani nonensis, Lampredii Scardonensis i D e d e C r o a t i e n s i s.²⁶ Kasnije se je suzila ova velika hrvatska bi-

²⁰ Histor. Salon. str. 53: Interfuerunt autem isti suffraganei ecclesie spalatensis: Primo Laurentius archiepiscopus, secundus poste eum Stephanus Jadrensis, episcopus Johannes traguriensis, Forminus Nonensis, Gregorius arbensis, Theodosius belgradensis, Gregorius chroatensis, Basilius apsarensis et alii quidam.

²¹ Docum. str. 113.

²² Docum. str. 145.

²³ Docum. str. 147.

²⁴ Docum. str. 152.

²⁵ S m i č i k l a s: Codex diplomaticus II. str. 22.

²⁶ Id. ib. str. 97.

skupija. Izgubila je naslov i karakter hrvatski, te je postala jednostavna naslovna biskupija kninska. Naslov taj je nosio i onaj Andrija biskup i opat Topuskoga, koji je god. 1527. izdao izbornu ispravu Ferdinandu Habsburškomu. Ego Andreas tiniensis episcopus.²⁷

IV. Značaj sukoba između Ivana splitskoga i Grgura Ninskoga.

Prije nego li poblizže ispitamo karakter borbe između splitskoga nadbiskupa i ninskoga biskupa, treba da se ogleđamo na slične borbe po zapadnoj Europi.

U XI. vijeku su se razmahale utakmice pojedinih crkava za prvenstvo: »Quis eorum videretur esse maior!« Visoki položaj biskupa u javnom životu, budio je u mnogim gradovima, koji biskupa nisu imali, želju da postanu sjelo biskupa. A mnoge biskupske crkve, koje su bile podložne metropolitskoj crkvi drugoga grada, nastojale su se otrgnuti od te podložnosti. Svaka je crkva isticala naslove svoje prednosti pred drugim crkvama. Apoštolsko porijetlo je davalo svakoj crkvi privilegij preeminencije nad ostalim crkvama, nastalim u kasnije doba. U pismu Leona IX. Mihajlu Cerulariju, točka 28. papa spočitava carigradskoj crkvi, što ona svoj visoki položaj nije dobila »apoštolskim osnutkom«, nego ga duguje dobroti majke, rimske crkve.¹ Iz česa se jasno zaključuje, da je u pravilu samo apoštolsko porijetlo davalo pojedinim crkvama hijerarhični položaj nad ostalima.

Prema tomu vidimo, kako u početku XI. vijeka, za pape Ivana XIV. u Franceskoj nastaje velika prepirka o apostolatu sv. Marciala, apostola Akvitanije. Držala su se tri sabora u god. 1029.—1031., dva u Limogesu a jedan u Bourgesu, o tom predmetu. I na trećem, držanom u Limogesu 1031. bi svečano proglašeno, odobrenjem samoga pape, da je sv. *Martialis* jedan od 72. Kristovih učenika, rođak sv. Petra, posvećen od samoga Krista za biskupa, prema tomu da mu pripada naslov

²⁷ Vidi faksimile izvornika u prilogu »Starohrvatske prosvjete« god. 1927. k raspravi Ferde Šišića prigodom četiristogodišnjice pragmatičke sankcije.

¹ Hefele: *Koncilien Geschichte IV Bnd.* str. 730.

i oficij apostola.² Za to na tom saboru bi priznato i prvenstvo biskupu u Limogesu nad svim biskupima pokrajine.

Spomenuli smo već, nuzgredice, borbe trierskog nadbiskupa za primat u Galiji belgijskoj; borbe biskupa Gumita u Africi proti metropoliti Kartage; borbe friulskog biskupa proti oglajskom nadbiskupu za metropolitsko pravo. Takovih slučajeva u onom vijeku imademo svu silu. Tako se je svećenstvo Toursa potužilo papi, da je biskup Dolusa u Bretanji sa sedam kolega osnovao posebnu metropoliju otrgnuvši se od tourske (1049.).³

Spomenuli smo, kako je nadbiskup San Jaga u Španjolskoj stvorio pretjerane zaključke iz apostolata sv. Jakova i njegove crkve, te sebe proglasio vrstom regionalnog pape i proglasio se apostolskim. Pretjerana taština, koja dokazuje, kako se je hijerarhija crkava osnivala na dostojanstvu osnivača.

I u Engleskoj vidimo u XI v. jednake pojave među ondašnjim biskupima. Nastala je raspra između odličnoga nadbiskupa Tome od Yorka i još odličnijeg nadbiskupa Canterburškoga Lanfranka o primatu. Da se to pitanje riješi držano je nekoliko sabora: u Londonu, u Winchesteru i u Windsoru. (1070—1072). U saboru londonskom 1070 bi među inim, stvoren i za nas važan zaključak, da se sjelo biskupija mora prenijeti iz malenih mjesta u veće gradove.⁴

Jer Toma, nadbiskup Yorka, nije htio pokoravati se primasu kanterburškomu Lanfranku, ovaj se potuži u Rimu. Aleksandar II. naloži svomu legatu, neka tu stvar riješi sinodalno. Pozvani su i Lanfrank i Thomas, neka svak svoje razloge iznese. Lanfrank Kantenburški je iznio povijest Bede: zaključke engleskih sabora i brojne papinske dekrete. A Thomas od Yorka je iznio jedno pismo pape Grgura, u kojem je istaknuta ravnopravnost između yorškog i londonskog nadbiskupa. Ali jer se u pismu ne govori ništa o ravnopravnosti s Kantenburškim nadbiskupom, Thomas se je priznao krivim i molio Lanfranka za oprostjenje. Tu su se svestrano uredili hijerarhični odnošaji obiju nadbiskupija, te se je utanačilo, da yorški biskup

² Id. ib. str. 656 i sl.

³ Id. ib. str. 690.

⁴ Id. ib. str. 820.

imade položiti i prisegu pokornosti u ruke kanterburškog nadbiskupa. Lanfrak se zadovoljio, da Thomas to učini pismenim obećanjem.⁵

Kako su gori spomenuti biskupi uskraćivali svojim metropolitima primasima kanoničku »obedientiu«, tako je bio slučaj i kod Grgura, biskupa ninskoga.

Koncem IX. vijeka, u ispravi kneza Muncimira nalazimo prvi sukob između ninskoga biskupa i splitskoga nadbiskupa. Sukob nije bio jurisdikcijske naravi, nego privatnoga prava. Hrvatski knezovi Mislav, za njim Trpimir, bijahu dali nadbiskupu splitskom jedan posjed (Putalj) sa crkvom sv. Jurja, odakle se je razvio današnji Sućurac. Nadbiskup Petar bješe uzajmio svomu kumu, knezu Trpimiru, novaca, a za uzvrat je tražio od njega, da mu potvrdi kupnju posjeda, i darovštinu jednog dijela posjeda oko crkve sv. Jurja, izdanu od Mislava.⁶ Ta stvar je došla kasnije u pitanje, kad je ninski biskup Adelfreda osporio splitskomu nadbiskupu pravo na beneficij sv. Jurja i sebi ga prisvajao.⁷ Radilo se je o beneficiju: tko imade pravo užitka onoga beneficija. Kako je došao do toga biskup ninski, da sebi, ili svojoj crkvi, prisvaja pravo onoga sućuranskog beneficija, nije poznato. Ali prisvajanje prava na koji crkveni beneficij, ne znači i svojatanje jurisdikcionalnih prava. Jedna biskupska crkva može imati posjed, ili beneficija i na teritoriju druge biskupije. Za ovo ne treba posebnih dokaza.

⁵ Id. ib. str. 823—824.

⁶ Rački: Docum. str. 3—4.

⁷ Id. ib. str. 14—15. U ovoj listini, koja sadržaje raspravu između nadbiskupa Petra i biskupa Adelfreda, misao Adelfredova je ova: »Beneficij i crkva sv. Jurja je dana nadbiskupu Petru, a ne splitskoj crkvi. Petar je umro, i time je prestalo pravo uživanja nadbiskupa splitskoga. Crkva sv. Jurja i beneficij se moraju povratiti na uživanje crkvi ninskoj.« Kad i kako je crkva ninska došla do prava na ovaj beneficij, to se nigdje ne kaže. Naprotiv Adelfredu je nadbiskup splitski tvrdio, da je beneficij dan i n *perpetuum* splitskoj crkvi. Presuda Muncimirova je izdana u smislu nadbiskupskih tvrdnja. Ivan Lucić je prvi iznio misao, da se iz Muncimirove isprave može izvesti jurisdikcija ninskih biskupa do pred vrata Splita, ili kako on veli: »Nam episcopum nonensem totius Croatiae fuisse episcopum ex privilegio Muncimiri ducis constabit.« De Regno Dalma. et Croat. L. II. cap. II. str. 63. Nu jedva se daje iz spora o pravu užitka jednog beneficija zaključiti na pravo jurisdikcije.

Iz ovoga spora oko beneficija sv. Jurja ne daje se nikako zaključiti, da je jurisdikcija ninske crkve sizala do pred vrata Splita.

Spor između Splita i Nina morao je nastati samo onda, kad je nastalo pitanje preeminencije crkava u Dalmaciji i Hrvatskoj. A kako smo vidjeli istaknuto u pismu Leona IX. preeminencija crkve se mjerila po dostojanstvu onoga, koji je crkvu osnovao.

Došle su u sukob dvije legende, dvije tradicije, ili »*plae fraudes*« o apostolskom podrijetlu biskupija ninske i splitske.

Prije nego li stanemo ispitivati doba, kad su te legende mogle nastati, treba spomenuti, kad je Grgur ninski počeo uskraćivati Ivanu, splitskomu nadbiskupu, dužnu »*obedientiu*.«

To je moralo biti odmah poslije izbora i konsekracije Ivanove. Poslije izbora i konsekracije Grgurove nije moguće tu uskratitu zamisliti.

Ako je Grgura konsekrirao Dobralje, onda je moguće, da je njegovu nasljedniku, Ivanu, poslije depozicije Dobralja, Grgur, vjeran prisezi, uskratit poslul. Ako ga je konsekrirao oglajski nadbiskup, i ovomu bješe položio prisegu, onda Grgur ni u času konsekracije nije priznavao primat splitskoj crkvi.

Dakle je vjerojatno, da je Grgur uskratit poslul Ivanu poslije izbora i konsekracije ovoga, kojemu je valjda imao što i prigovoriti s formalne strane njegova izbora. Valjda Grgur nije smatrao depoziciju Dobrovu ni kanoničkom?

Ivan je, po običaju i dužnosti, morao predati tužbu papi u Rim.

Ako imade išta vjerodostojnosti historijske u pismu pape Leona, sačuvanu u osporenim aktima splitskoga sabora (924—928) to pismo mora da je od Leona IX. a nipošto Leona VI. To pismo spada u XI. vijek. Iz ovoga pisma vidimo.

I. da nije sam Grgur ninski uskraćivao splitskomu nadbiskupu dužno »*obedientiu*.« Pismo je upravljeno u prvom redu na ruke zadarskoga biskupa, onda na ruke ninskoga, i na sve biskupe po Dalmaciji.⁹

⁸ M. Perojević: Ninski biskup Teodozije, str. 6.

⁹ »Formino, sancte jadaratine ecclesie episcopo, Gregorio sancte nonensis ecclesie episcopo, omnibusque episcopis per Dalmatiam commorantibus.« Docum. str. 196.

II. Ninska biskupija ne bijaše još ukinuta. Dakle ni akti navodnog sabora (924 god.) ne bijahu pravomoćni. Papa priznaje Grgura još za biskupa u Ninu.

III. Papa ne spominje nikakovih saborskih zaključaka u ovom pogledu »obedientie«, nego se pozivlje na zaključke afričkog sabora u pitanju odnosa između biskupa i metropolitite.

IV. Papa spominje, da je poslao nadbiskupu Ivanu »pallium«, oznaku ponoće metropolitanske vlasti. Pozivlje se na stari običaj, i na stare povlastice splitske, jednom solinske, nadbiskupije.

V. Papa kori biskupe: zadarskoga, osorskoga, rapskoga i dubrovačkoga, što im se hoće širiti granice svojih biskupija. Ovaj ukor dokazuje, da je o toj stvari bilo tužbi, da je bilo govora i prije. Ova aluzija na težnju za širenjem granica stoji u vezi i tumači nam Tomino isticanje u glavi XIII. da su biskupi rapski, osorski, i zadarski imali malenu župu. A to se je sve zbivalo, po Tomi, za nadbiskupa Dobralja, poslije god. 1040.

Općenita težnja pojedinih biskupija za separacijom od Splita ojačala je poslije odcijepljenja biskupija »Gornje Dalmacije« oko god. 1045. Za onima htjedoše se separirati, ne samo Nin, nego i Zadar, i Rab, i Krk i Osor. Nije prošlo ni stotinu godina poslije ovih sukoba i već vidimo, kako je Zadar postigao svrhu, odcijepio se, pomoću Venecije, od splitske nadbiskupije. Bi stvorena zadarska nadbiskupija sa sufraganima biskupima rapskim, osorskim, ninskim i krčkim neko vrijeme i hvarskim.¹⁰ U isto vrijeme i dubrovački biskup dobio je naslov i prava nadbiskupska.¹¹

Ali istodobno je zadarski nadbiskup sa svim sufraganim bio podvrgnut primatu oglajskog nadbiskupa,¹² što je u velike razaloštilo one građane, koji zaključiše stresti jaram venecijski i podvrći se svomu naravnomu kralju.

Mogao bi netko prigovoriti ovom našem razglabanju i svrstanju pisma Pape Leona u XI. vijek navodom, da se je

¹⁰ Smičiklas: Codex diplomaticus II. str. 76, 81.

¹¹ Codex diplom. II. str. 70.

¹² Ibid. str. 81.

zadarski biskup u doba Pape Leona IX. i nadbiskupa splitskoga Ivana III. zvao Andrija a ne Formin.

Pa nije moguće ni pomisliti u cjelovitu autentičnost ovoga pisma udešena i preradena od kompilatora XVII. vijeka onako, kako je njegovoj tezi konveniralo. Formin nije historijski biskup Zadra ni X. ni XI. vijek. Nitko ne poriče da su ovi akti skupa s ovim navodnim pismom p r e r a đ e n i.

Ninski biskup Grgur nije samo uskraćivao dužnu »obedientiu« nadbiskupu Ivanu, nego je zahtijevao za sebe metropolitско pravo nad biskupima Dalmacije. Nije se radilo, dakle, o nekom ličnom sporu između Grgura i Ivana, nego je stvar bila načelne naravi.

Po analogiji sličnih događaja u ondašnjoj Europi nije se moglo raditi o drugomu nego li o preeminenciji dviju crkava: koja je pozvanija da bude metropolis. Spomenuli smo, kako je postojala tradicija, da je ninska crkva apostolskog podrijetla, čak od Kristovih učenika.

Moramo žaliti, što Bianchi nije potanko iznio svoje izvore, što nije označio поближе one apoštolske legats, koji su priznavali i u svojim izvještajima na rimsku stolicu potvrđivali tradiciju ninsku o apostolatu one crkve.¹³

Kad je nastala legenda, ili tradicija, da je Aselus-Anselmus izravni učenik Kristov, poslan zajedno s djakonom Albrozom u Ilirik, gdje je osnovao crkvu, gdje mu je stigla u pomoć Marcela, sljedbenica sv. Marte, to nije moguće ustanoviti. Jelić, drži da je veoma stara. Svakako je ona postojala u doba, kad je nastao spor između Splita i Nina.

Nu važnije je pozabaviti se pitanjem: kad je nastala legenda o apostolicitetu sv. Domnija i splitske crkve!

Legenda kaže, da je sv. Domnio rodом iz Antiokije, učenik sv. Petra, poslan u Salonu, da propovijeda kršćanstvo. Da je on prvi solinski biskup, koji pretrpi mučeništvo pod Trajanom. Njegove kosti počivaju u Splitu. Na toj legendi je osnovan

¹³ Docum. str. 48—49, 59.

¹⁴ Zara cristiana II. str. 192.

¹⁵ L. Jelić: Thesaurus ecclesiae cathedralis nonensis, Fribour 1898: »Dvorska kapela«, Zagreb 1911. str. 24. nota 47. i izvori.

zaključak navodnog sabora od 924—28 i pravo metropolitско splitske crkve.¹⁶

Legendu je pobila znanost koncem XIX. i početkom XX. vijeka.¹⁷ ali za naše pitanje je od velike važnosti: kad je ova legenda postala?

Svi postojeći dokumenti dokazuju, da ona nije starija od XI vijeka.

U listini Zvonimirovoj iz godine 1076. spominje se crkva mučenika Dominija i Anastazija, gdje leže njihove moći. A najstariji spomenik, koji govori, da je Domnio učenik sv. Petra bio bi natpis uz grobnicu istoga u stolnoj crkvi u Splitu. Natpis je datiran god. 1103.¹⁸

Spomenuli smo, kako su na zapadu nastale legende ovakove vrsti, kako su nicali Kristovi učenici kao osnivači pojedinih crkava. Gdje se nije moglo naći izravnog učenika Kristova ili Apostola ili Evangelistu, onda su se zadovoljili i sa učenikom Apostola. Splitska legenda je vezana uz legendu, da je sv. Apolinar učenik Petrov, osnivač crkve u Raveni, a da je crkvu u Akvileji osnovao sam sv. Marko. Ni te legende nisu starije od XI. vijeka. Tek u XI. vijeku je nastala utakmica

¹⁶ »Quum antiquitus beatus Domnius ab apostolo Petro praedicare Salonam missus est, constituitur ut ipsa ecclesia et civitas, ubi sancta eius membra requiescunt, inter omnes ecclesias provinciae huius primatum habeat et metropolis nomen super omnes episcopatus legitime sortiatur, ita dumtaxat ut ad eius iussionem episcopi, qui per divinam gratiam cathedram ipsam optinuerint et synodus celebretur et consecratio episcoporum, quia dicente Domino: Ubi fuerit corpus ibi congregabuntur et aquilae.« Docum. str. 191.

¹⁷ Cfr. Bulić-Borvaldi: Kronotaksa solinskih i splitskih nadbiskupa.

Furio Lenzi: San Domnio vescovo e martire (304) sa cijelom literaturom o to pitanju.

Docum. str. 106. »in qua spalatensi ecclesia eorum corpora requiescunt«.

¹⁸ Čitamo u djelu Cara Konstantina Porfirogeneta, da u crkvi ss. Domnia i Anastazija u Splitu leže tjelesa tih svetih mučenika, ali njegove vijesti o crkvenim stvarima nisu nipošto pouzdane. V. Lenzi: op. cit. str. 66.

¹⁹ Lucius: Inscriptiones dalmatiacae, str. 67. Farlati: Illyr. Sac. III. 163. Kukuljević: Codex diplom. II. str. 235. Nu ovaj natpis ne datira iz godine 1103. nego bje postavljen kasnije, tek u god. 1427. Lenzi, str. 70—71.

između Ravenne i Milana, pa je Milan grad sv. Ambrozija izgubio prednost pred Ravennom, stolicom Apolinarovom. U isto doba pada i spor Grado-Akvileja. Ova je dobila prednost radi sv. Marka.²⁰

Prije XI. vijeka nije bila sazorila legenda o apostolskom podrijetlu solinsko-splitske crkve. Imademo za to dokaz i u splitskom Evandelistaru. V. N o v a k mu stavlja sastanak u II. polovici VIII. vijeka. Služio je kao liturgička knjiga u svečanijim prigodama. Na rubovima pojedinih folija je označeno, kad se je odlomak čitao, ili pjevao. Na rubu folija 284. bilo je napisano: *I n f e s t o s a n c t i D o m n i o n i s*. Odlomak uz koji je opaska i danas vidljiva, jest: »Ja sam dobar pastir«. Crkva splitska j dakle u vrijeme porabe ovoga Evandelistara smatrala sv. Domniona, svojeg zaštitnika, samo biskupom i mučenikom, koji je dao život »pro ovibus suis«. To je sve bilo u suglasju s historijskom istinom, koja stavlja sv. Domnia među biskupe mučenike i njegov *d i e s n a t a l i s* 10. travnja.

A kad je legenda sazorila, Domnio je postao učenik sv. Petra, njegov natale bi prenešen na 7. svibnja, a evanđelije dotadanje se je napustilo i uvelo čitanje odlomka iz Luke Glava X. 1. »I zabra Isusu drugu 72. i posla ih u svaki grad i mjesto, kamo je imao on doći«. Ovim odlomkom se je širio apostolicitet sv. Domnia, pošto se ovaj odlomak čita na blagdane evanđelista i izravnih Kristovih učenika.

Ova promjena, koja stoji u vezi sa s zrijanjem legende, nije nastala prije XI. vijeka. Dok je god kotorska crkva stajala u vezi sa splitskom crkvom kao sufragana, još ne bijaše nastala ta promjena. Katorska crkva je sačuvala do danas stari *d i e s n a t a l i s* sv. Domniona i drugova mučenika na 15. travnja. Dok naprotiv zadarska crkva u vezi sa splitskom svojom metropolom slijedila je promjenu. U Direktoriju, te 7. svibnja

²⁰ H e f e l e, op. cit. Bnd. IV. str. 652, 676.

²¹ V. N o v a k: *Evangeliarum spalatense*, najstariji dalmatinski rukopis. Paleografijska studija o nepoznatoj školi poluunciale osmoga vijeka. I. prilog »Vjesnika za arheologiju i povjest dalmatinsku« god. 1923. str. 73. Kad se je prestalo sa uporabom ovoga rukopisa, i kad je sazorila legenda, da je Domnio bio učenik sv. Petra, trebalo je brisati uspomenu, da se je nekoč čitao ovaj odlomak Ivanova evanđelija na dan sv. Domnija, da nebi izazvali sumnju. Za to je marginalna opaska brisana, ali ne tako savršeno, da se ne bi mogla i danas čitati.

imade: *S. Domnii episcopi Salonitani, martiris.* A u martirologiju istoga dana 7. svibnja i made: *Spalati: S. Domnii, episcopi Salomitani I. et discipuli beati Petri.* Tako isto i Šibenik, koji je preuzeo to štovanje ili direktno iz Splita, ili iz svoje matice, trogirске, od koje se je kasnije odcijepio i dobio biskupsku stolicu.

Dubrovačka crkva je ostala na polovici puta, izolirala sv. Domniona od drugova mučenika; ali ga je ostavila na starom mjestu 12. travnja.

Kotorska crkva se je otcijepila od metropolije splitske u prvoj polovici XI. vijeka. Do onda ne bijahu nastale promjene u liturgiji sv. Domnia. Dokle je trajala uporaba splitskog Evanđelistara kao liturđične knjige?

To možemo zaključiti iz podataka, koje nam pruža sam kodeks. U drugoj polovici XI. vijeka on je svečana knjiga, na koju polažu prisegu vjernosti sufragani nadbiskupu splitskom. Prvi nadbiskup splitski, kojemu su položene prisege izabranih kandidata za pojedine sufragane stolice, bio je nasljednik Ivana III. Laurencije.²²

Među onima, od kojih su se prisege sačuvale, u prvom redu su sufragani sjeverne Dalmacije: zadarski, krčki, osorski i rapski svi iz II. pol. XI. vijeka. Kasnije dolaze: ninski i hrvatski pod konac XI. vijeka još kasnije trogirski i hvarski u XII. vijeku.

Iz ovoga se može zaključiti, da je spor o jurisdikciji bio zaoštren za nadbiskupa Ivana III. istupanjem Grgura ninskoga, i da je bio likvidiran već za Ivanova nasljednika Laurencija.

Ova likvidacija se nije mogla provesti nego na jednom pokrajinskom saboru sa intervecijom papinskog legata. Jer je tako bivalo, u sličnim slučajevima, po drugim katoličkim zemljama, pa nije razloga misliti, da nije tako bilo i kod nas.

Toma Splicićanin spominje sabor držan za nadbiskupa Ivana III. o vjerodostojnosti kojega nije nikada nitko posumnjao.²³

Prije nego li stanemo govoriti o tom saboru i o njegovim zaključcima, treba istaknuti druga pitanja, koja se nameću riješenju ovoga sabora. U prvom redu stoji pitanje uporabe slavenskoga jezika u bogoštovlju hrvatsko-dalmatinskih crkava.

²² Novak, op. cit. str. 81—82.

²³ Novak, op. cit. str. 81—82.